

পঞ্চম অধ্যায়

জাপানৰ আঞ্চলিক ভূগোল

৫.০১ পৰিচিতি আৰু অৱস্থান :

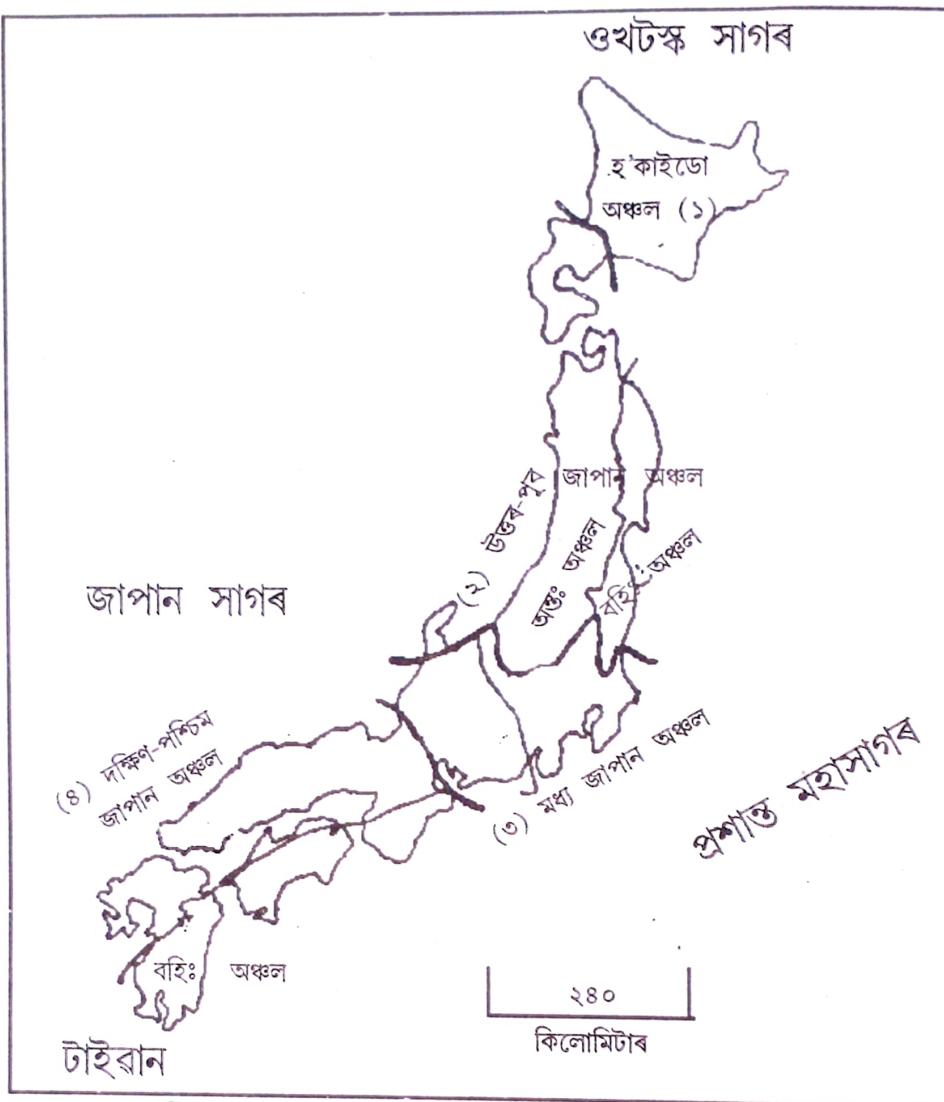
জাপান এছিয়া মহাদেশৰ পূব প্ৰান্তত অৱস্থিত। বিশ্বৰ উদ্যোগ প্ৰধান উন্নত দেশসমূহৰ ভিতৰত ই অন্যতম। প্ৰশান্ত মহাসাগৰৰ উত্তৰ অংশত থকা বহুতো সৰু-ডাঙুৰ দ্বীপৰ সমষ্টিয়েই হৈছে জাপান দেশ। ইয়াৰ পুৰণি নাম 'নিম্পন', অৰ্থাৎ 'সূৰ্যোদয়ৰ ভূমি' (Land of rising sun)। হ'কাইডো, হনচু, চিক'কু আৰু কিউছিউ— এই চাৰিটা প্ৰধান দ্বীপ আৰু ৰিউকিউ দ্বীপকে ধৰি আন বহুতো সৰু সৰু দ্বীপপুঞ্জৰে জাপান গঠিত। ইয়াৰ দ্বীপসমূহৰ ভিতৰত হনচুৱেই বৃহত্তম। ১৮৬৮ খৃষ্টাব্দত সমগ্ৰ জাপান দ্বীপপুঞ্জক সন্মাট মেইজিৱে নিজৰ অধীনলৈ আনি শাসন কৰিবলৈ ধৰে। সেই সময়ত জাপানৰ আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় বাণিজ্যিক সম্পর্ক গঢ়ি উঠা নাছিল। কিন্তু পৰৱৰ্তী কালত সামন্ত প্ৰথাৰ বিলোপ আৰু কুৰি শতিকাৰ মাজভাগত সাৰ্বভৌমত্ব প্ৰতিষ্ঠাৰ লগে লগে জাপানত আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰকে ধৰি অন্যান্য পশ্চিমীয়া দেশৰ প্ৰভাৱ পৰিবলৈ ধৰে। এয়াই আছিল জাপানৰ দ্রুত গ্ৰন্থাবলীক তথা অৰ্থনৈতিক বিকাশৰ আৰম্ভনি। এই ক্ষেত্ৰত দ্বিতীয় মহাযুদ্ধৰ সময়ত জাপানৰ ওপৰত চলা আগৱিক বোমা বৰ্ষণেও বাৰুকৈয়ে ইন্ধন যোগাইছিল।

প্ৰশান্ত মহাসাগৰত অৱস্থিত জাপান দ্বীপপুঞ্জৰ উত্তৰে চাখালিন দ্বীপ, কুৰিল দ্বীপ আৰু ওখটঙ্ক সাগৰ; দক্ষিণে টাইৱান আৰু পূব-চীন সাগৰ; পূবে প্ৰশান্ত মহাসাগৰ; আৰু পশ্চিমে জাপান, কোৰিয়া আৰু ৰাছিয়া সাগৰ। ই দক্ষিণে 24° উত্তৰৰ পৰা উত্তৰলৈ 46° উত্তৰ অক্ষাংশ আৰু পশ্চিমে 123° পূবৰ পৰা পূবলৈ 146° পূব দ্রাঘিমাংশলৈকে বিস্তৃত। সেয়ে এই

দেশ মূলতঃ নাতিশীতোষ্ণ জলবায়ুৰ অন্তর্গত। উত্তৰা-দক্ষিণাকৈ জাপানৰ দৈর্ঘ্য প্রায় ২৪০০ কিলোমিটাৰ। ইয়াৰ মাটিকালি হ'ল ৩,৭৭,৭৬৫ বৰ্গ কিলোমিটাৰ। উল্লেখযোগ্য যে জাপানৰ ভৌগোলিক অৱস্থান, আকাৰ আৰু অৰ্থনৈতিক অৱস্থা যুক্তৰাজ্যৰ (United Kingdom) দৰে প্রায় একে। ২০০৭ বৰ্ষৰ আনুমানিক তথ্য অনুসৰি জাপানৰ মুঠ জনসংখ্যা হ'ল ১২৮ মিয়ুত। গতিকে আয়তনত ক্ষুদ্ৰ হ'লেও জনসংখ্যাৰ ক্ষেত্ৰত জাপান পৃথিবীৰ দশম বৃহৎ দেশ। ইয়াৰ ৰাজধানী টকিআ'। মন কৰিবলগীয়া এয়ে যে প্ৰয়োজনীয় খনিজ সম্পদ আৰু অন্যান্য প্ৰাকৃতিক সম্পদৰ অভাৱ থকা সত্ৰেও পৰ্বত-পাহাৰেৰে ভৰি থকা এখন ক্ষুদ্ৰ ৰাষ্ট্ৰ জাপান আজি পৃথিবীৰ ভিতৰত এখন লেখত ল'ব লগীয়া উন্নত দেশ।

৫.০২ প্ৰাকৃতিক বিভাগ :

জাপানৰ প্ৰধান দ্বীপ চাৰিটা ধেনুভিবীয়া পৰ্বতমালাই আগুৰি আছে। দেশখনৰ প্রায় ৭৫ শতাংশ ভূমিৱেই পৰ্বতময়। নবীন ভংগিল পৰ্বতেৰে গঠিত জাপান দ্বীপপুঞ্জৰ ভূ-তাৰ্তিক গাঁথনি অতি জটিল। ই এতিয়াও অস্থিৰ অৱস্থাতে আছে। জাপানৰ পাৰ্বত্য অঞ্চলত অসংখ্য জাগ্ৰত আৰু লুপ্ত জ্বালামুখী আছে। এনে ভূ-তাৰ্তিক জটিলতা আৰু অস্থিৰতাৰ বাবে জাপানত সঘনে ভূমিকম্প হয়। সামগ্ৰিকভাৱে জাপানৰ ভূ-প্ৰকৃতি প্রায় একে ধৰণৰ। অৱশ্যে কিছুমান সৰু-সুৰা পাৰ্থক্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি জাপানৰ ভূ-প্ৰকৃতিক প্ৰধানকৈ চাৰিটা ভাগত বিভক্ত কৰা হৈছে। উত্তৰৰ পৰা দক্ষিণলৈ ক্ৰমে সেই ভাগকেইটা হ'ল— (১) হ'কাইডো অঞ্চল, (২) উত্তৰ-পূব জাপান অঞ্চল, (৩) মধ্য জাপান অঞ্চল আৰু (৪) দক্ষিণ-পশ্চিম জাপান অঞ্চল। উত্তৰ পূব জাপান আৰু দক্ষিণ-পশ্চিম জাপান— এই অঞ্চল দুটাক পুনৰ পূবা-পশ্চিমাকৈ অন্তঃ অঞ্চল আৰু বহিঃ অঞ্চল হিচাপে ভাগ কৰা হৈছে। জাপান সাগৰৰ ফালে থকা পশ্চিমৰ অংশক অন্তঃ অঞ্চল আৰু প্ৰশান্ত মহাসাগৰৰ ফালে থকা পূবৰ অংশক বহিঃ অঞ্চল ৰোলা হয়। ইয়াৰ উপৰি মধ্য জাপান অঞ্চলক ফোছামেঘা আৰু কাণ্টো সমভূমি অঞ্চলত বিভক্ত

চিত্র ৫.০১ জাপানৰ প্রাকৃতিক বিভাগ

কৰা হৈছে। উল্লেখযোগ্য যে দেশখনৰ ভিতৰতে উত্তাপ আৰু বৰষুণৰ পৰিমাণ দক্ষিণৰ পৰা উত্তৰলৈ ক্ৰমান্বয়ে হুস পায়।

(১) **হ'কাইডো অঞ্চল :** জাপানৰ একেবাৰে উত্তৰ অংশত থকা প্ৰধান দ্বীপ হ'কাইডোৰে এই অঞ্চল গঠিত। এই অঞ্চলৰ ভূ-প্ৰকৃতি পৰ্বতময়। ইয়াৰ প্ৰায় মাজ ভাগত অৱস্থিত হ'কাইডো পৰ্বতমালাৰ আচাহিডাকে শৃঙ্খল উচ্চতা ২,২৯০ মিটাৰ। সমান্বালভাৱে বিয়পি থকা এই পৰ্বত শ্ৰেণীৰ মাজত অৱশ্যে কেবাটাৰ নদী গঠিত বিস্তীৰ্ণ পলসুৱা নিম্নভূমি অঞ্চল আছে। ইয়াৰ ভিতৰত ইছিকাৰি নদীয়ে সৃষ্টি কৰা ইছিকাৰি ইউফুট্ছ সমভূমিয়েই প্ৰধান। ইয়াৰ উপৰি টকাছি আৰু কনছেন এই অঞ্চলৰ আন দুটা উল্লেখযোগ্য সমভূমি। মন কৰিব লগীয়া যে টকাছি- সমভূমিখণ্ড বহুল

বেদিকাযুক্ত। আনহাতে প্রশান্ত মহাসাগরীয় উপকূলত অবস্থিত কলচেল সমভূমিৰ উপবিভাগ সাগরীয় অবক্ষেপেৰে গঠিত। উপকূলীয় অঞ্চল কিছু ওখ চাপৰ হোৱাৰ ফলত ইয়াত ঘৰ-দুৱাৰ, ৰাস্তা-ঘাট আদি নিৰ্মাণৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষ সুবিধা হয়। চাপ'বো, কুচিবো, মুৰ'বাণ, আচাহিগাঁৰা, হাকোডাটে আদি এই অঞ্চলৰ কেইখনমান সৰু অথচ উল্লেখযোগ্য নগৰ।

(২) উত্তৰ-পূৰ্ব জাপান অঞ্চল : হনচু দ্বীপৰ উত্তৰ অংশক লৈয়েই উত্তৰ-পূৰ্ব জাপান অঞ্চল গঠিত হৈছে। ইয়াৰ পশ্চিম খণ্ড অসংখ্য ভাঁজ আৰু চুয়তিবে পূৰ্ণ। এই অঞ্চলত আও আৰু উট্চু নামেৰে দুটা সমান্তৰাল পৰ্বতশ্রেণী আছে। ইয়াৰ শৃংগবিলাকৰ উচ্চতা ১৫০০—২০০০ মিটাৰৰ ভিতৰত। এই পাৰ্বত্য অঞ্চলত থকা সৰলবৰ্গীয় উদ্ভিদ, আগ্নেয়গিৰিৰ শৃংগ আৰু হুদ আদিয়ে ইয়াক পৰ্যটকৰ বাবে অতি আকৰ্ষণীয় কৰি তুলিছে। উত্তৰ-পূৰ্ব জাপানৰ প্রশান্ত মহাসাগরীয় অঞ্চলটোক এক গভীৰ উপত্যকাই জাপান সাগরীয় অঞ্চলৰ পৰা পৃথক কৰি ৰাখিছে। এই উপত্যকাৰ পূৰ্বত পূৰণি গেদীয় শিলাৰে গঠিত কিটাকামি মালভূমি আৰু আগ্নেয়শিলাৰে গঠিত আবুকুমা মালভূমি অবস্থিত। দক্ষিণ কিটাকামি অঞ্চলৰ উপকূলভাগ ঠেক আৰু উচ্চভূমি খণ্ড বিভিন্ন নদীৰ দ্বাৰা বিখণ্ণিত। এই উপকূল অংশ ভূ-আন্দোলনৰ ফলত তললৈ বহি যোৱাত এক গভীৰ ভগ্ন উপকূলৰ সৃষ্টি হৈছে। আনহাতে উত্তৰ কিটাকামি আৰু আবুকুমা উপকূল অংশ থিয়ে গৰাযুক্ত এক উপকূলীয় সমভূমি। এই অঞ্চলৰ কেইখনমান প্ৰধান নগৰ হ'ল আওমোৰি, আকিটা, মৰিওকা, হাচিনোহে, চেণ্টাই, কোৰিয়ামা আৰু যামাগাটা।

(৩) মধ্য জাপান অঞ্চল : হনচু দ্বীপৰ মধ্য অংশকেই মধ্য জাপান বোলা হয়। এই অঞ্চলতেই হনচু পৰ্বতশ্রেণী আৰু ছিচিটো মেৰিয়ানা পৰ্বতমালা লগ লাগি জাপানৰ সৰ্বোচ্চ পাৰ্বত্য অঞ্চলৰ সৃষ্টি কৰিছে। ইয়াৰ পূৰ্বত থকা উচ্চ অংশটো হিদা পৰ্বত নামেৰে জনাজাত। ইয়াতে ফ'ছ মেগনা নামৰ এক উপত্যকাই পৰ্বতশ্রেণীসমূহক পৃথক কৰিছে। এই

উপত্যকা অঞ্চলৰ দক্ষিণ ফালে থকা মাউণ্ট ফুজি জাপানীসকলৰ এটা পৰিত্ব পৰ্বত-শৃঙ্গ। এই শৃঙ্গটো লাভাৰে গঠিত। সমুদ্ৰ-পৃষ্ঠৰ পৰা ইয়াৰ উচ্চতা ৩,৭৭৬ মিটাৰ। কাণ্টো আৰু নবি মধ্য জাপানৰ দুটা উল্লেখনীয় সমভূমি। এই অঞ্চলৰ মাজেদি প্ৰাহিত ট'নকে ধৰি অন্যান্য নদীয়ে পলস পেলাই প্ৰশান্ত মহাসাগৰৰ উপকূল পৰ্যন্ত প্ৰাৱনভূমিৰ সৃষ্টি কৰিছে। এই অঞ্চল কৃষিৰ বাবে অতি উপযোগী। ইয়াত কেইবাখনো বৃহৎ মহানগৰী যেনে— ইয়ক'হামা, টকিঅ', কাৱাছাকি, নাগোয়া আৰু ট'য়ামা অৱস্থিত।

(৪) দক্ষিণ-পশ্চিম জাপান অঞ্চল : হন্তুৰ দক্ষিণ-পশ্চিম অংশ (অর্থাৎ চুগ'কু-চাহি), ছিক'কু আৰু কিউছিউ দ্বীপক লৈয়েই দক্ষিণ-পশ্চিম জাপান অঞ্চল গঠিত। এই অঞ্চলৰ পৰ্বতশ্ৰেণী দেশৰ ভিতৰত আটাহিতকৈ দীঘল। পূৰ্বা-পশ্চিমাকৈ থকা এক চুতিয়ে এই অঞ্চলৰ জাপান সাগৰীয় অঞ্চলটোক প্ৰশান্ত মহাসাগৰীয় অঞ্চলৰ পৰা পৃথক কৰি ৰাখিছে। দক্ষিণ-পশ্চিম জাপানৰ অধিকাংশই পুৰণি শিলাৰে গঠিত। এই অঞ্চলৰ কিয়োটো, নাৰা, বিৰা আদি সমভূমি গ্ৰস্ত উপত্যকাৰ পৰা সৃষ্টি হৈছে। এই অঞ্চলত থকা দ্বীপ আকৃতিৰ বহুতো শিলাময় পাহাৰ আৰু ভগ্ন উপকূলৰ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য অতি বিতোপন। ছিগ'কু অঞ্চলৰ উপকূললৈকে বিস্তৃত হৈ থকা পৰ্বতৰ শাৰীৰোৰক পৃথক কৰি বখা ঠেক উপত্যকাবোৰ পলসেৰে ভৰি সাৰুৱা কৃষিভূমিত পৰিণত হৈছে। কোনো কোনো অংশত নদীয়ে বিস্তীৰ্ণ ব-দ্বীপৰো সৃষ্টি কৰিছে। এই ক্ষেত্ৰত ওছাকা প্ৰদেশৰ যদো নদীৰ ব-দ্বীপ বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। দক্ষিণ-পশ্চিম জাপানৰ প্ৰশান্ত মহাসাগৰীয় অঞ্চলটো পৰ্বতময়। ইয়াৰ দক্ষিণ কিউছিউ অঞ্চলটোত সঘনাই আগ্নেয় উদ্গিৰণ ঘটে। এই অঞ্চলত সমতল অতি কম। পাৰ্বত্য ভূমিভাগে কিউছিউ দ্বীপৰ পূৰ্ব আৰু পশ্চিম উপকূলত বিয়া উপকূলৰ সৃষ্টি কৰিছে। অঞ্চলটোত অৱস্থিত অসংখ্য নগৰৰ ভিতৰত ওছাকা, কিওট', কোবে, কিটা-কিউছু, হিৰোছিমা, নাগাছাকি, কাগোছিমা, কুমামোটো, ওকায়ামা আৰু চাকাই প্ৰধান।

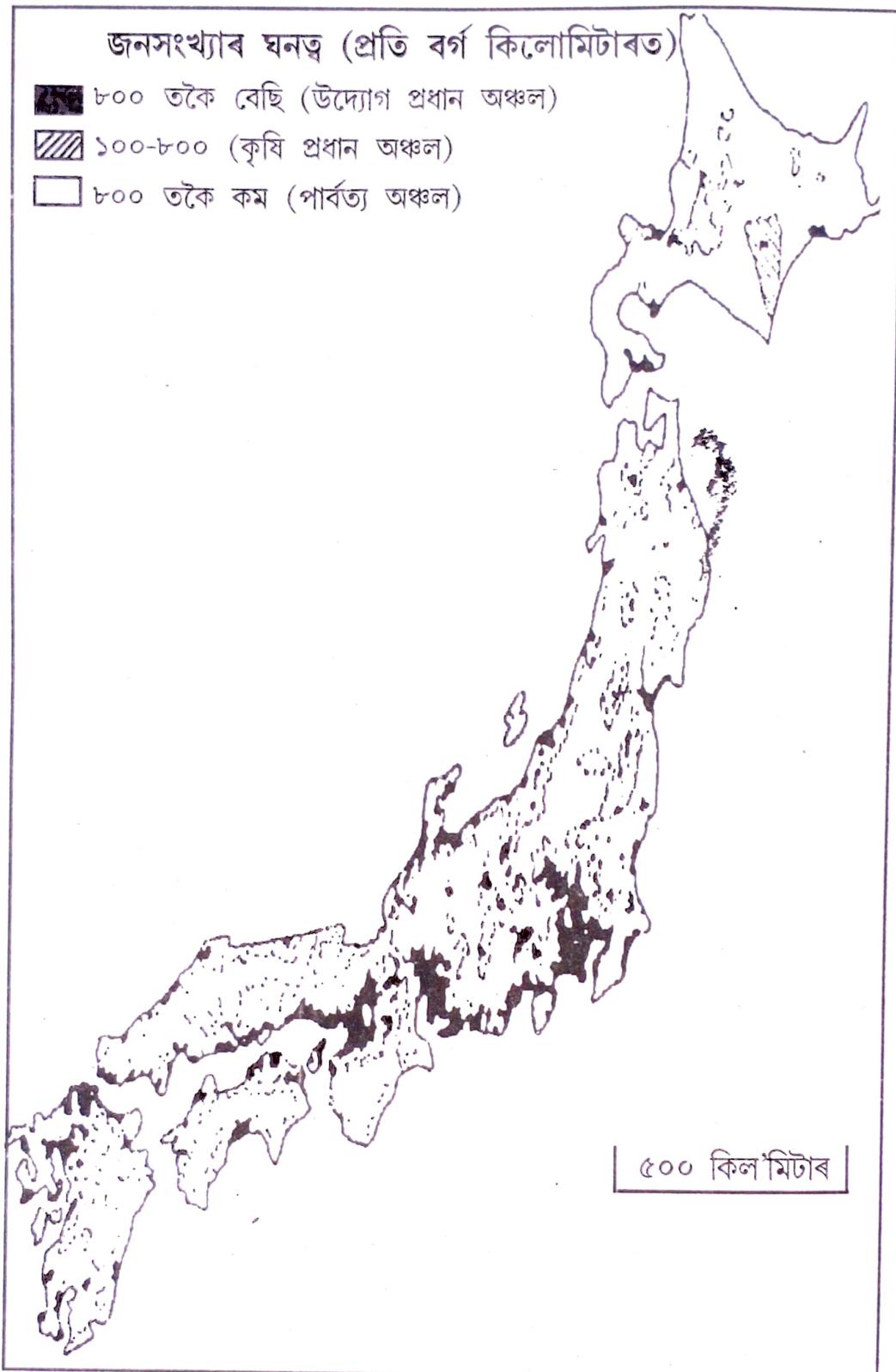
৫.০৩ জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু বিতৰণ :

জনসংখ্যাৰ ভিত্তিত জাপান বিশ্বৰ দশম বৃহৎ দেশ। ইয়াৰ জনবসতিও অতি ঘন। প্ৰধানকৈ মংগোলীয় গোষ্ঠীৰ লোকে বাস কৰা এই দেশত ৬১০ শ্ৰীষ্টাবৃত জনসংখ্যা আছিল প্ৰায় ৫ নিযুত (আনুমানিক)। এই জনসংখ্যা ক্ৰমে বৃদ্ধি পাই আহি ১৮৮০ চনত ৩৮ নিযুত, ১৯৪৫ চনত ৭২ নিযুত, ১৯৯৯ চনত ১২৭ নিযুত আৰু ২০০৭ চনত ১২৮ নিযুত হয় (তালিকা ৫.০১)। দ্রুত আৰ্থ-সামাজিক বিকাশৰ লগে লগে দেশত জন্ম-মৃত্যুৰ হাৰ বিশেষভাৱে হুস পাইছে। ফলস্বৰূপে দেশখনত জনসংখ্যাৰ বছৰি গড় বৃদ্ধিৰ হাৰ বৰ্তমান ০.৮ শতাংশ হৈছে।

তালিকা ৫.০১ : জাপানৰ জনসংখ্যা বৃদ্ধি

লোকপিয়ল বৰ্ষ	জনসংখ্যা (নিযুত হিচাপত)
১৮৮০	৩৮
১৯০০	৪৪
১৯২০	৫৫
১৯৪৫	৭২
১৯৬০	৯৩
১৯৭৫	১১২
১৯৯৯	১২৭
২০০৭	১২৮০

এহাতে ভূ-প্ৰকৃতি আৰু জলবায়ুৰ তাৰতম্য আৰু আনহাতে অৰ্থনৈতিক উন্নয়ণৰ বৈষম্যৰ বাবে জাপানৰ জনসংখ্যাৰ বিতৰণ সকলোতে একে নহয়। বসবাস আৰু আৰ্থিক উন্নয়ণৰ বাবে অনুপযোগী হোৱাৰ বাবে ইয়াৰ পাৰ্বত্য অঞ্চলবোৰত জনবসতি অতি সেৰেঙ্গ। আনহাতে নদী উপত্যকা আৰু উপকূলীয় অঞ্চলবোৰত জনবসতি অতি ঘন। উল্লেখযোগ্য যে জাপানৰ জনসংখ্যাৰ গড় ঘনত্ব প্ৰতি বৰ্গ কিলোমিটাৰত ৩৩৮ জনৰ বিপৰীতে হ'কাইডোকে ধৰি অন্যান্য পাৰ্বত্য অঞ্চলৰ ঘনত্ব ১০০ জনতকৈ

চিত্র : ৫.০২ : জাপানের জনসংখ্যার বিতরণ

কম। আনহাতে কৃষিভিত্তিক সমতল অঞ্চলবোৰত ঘনত্ব ১০০-৮০০ জন/বিতৰত আৰু উদ্যোগিক সমভূমি অঞ্চলত ৮০০ জনতকৈ অধিক। থূলমূলকৈ ক'ব পাৰি যে জাপানৰ মাটিকালিৰ প্ৰায় ৮০ শতাংশ জুৰি থকা পাৰ্বত্য অঞ্চলত দেশৰ মাত্ৰ ২০ শতাংশ লোকহে বাস কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, দেশৰ ২৫ শতাংশ মাটিকালি জুৰি থকা হ'কাইডো অঞ্চলত দেশৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ মাত্ৰ ৫ শতাংশহে আছে। সমগ্ৰ দেশৰ ভিতৰত মধ্য জাপানৰ ট'কিঅ'— ইয়োকোহামা আৰু দক্ষিণ-পশ্চিম জাপানৰ কোবে-ওছাকা উদ্যোগিক অঞ্চলত জনবসতি অতি ঘন। উদ্যোগীকৰণ আৰু নগৰীকৰণৰ বাবে এই অঞ্চল দুটাৰ অন্তর্গত বহু ঠাইত জনসংখ্যাৰ ঘনত্ব প্ৰতি বৰ্গ কিলোমিটাৰত ১০ হাজাৰ জনতকৈও বেছি। দেশৰ তথা পৃথিবীৰ বৃহত্তম মহানগৰী ট'কিঅ'ৰ জনসংখ্যা বৰ্তমান ৩ কোটিৰো অধিক। দ্রুত উদ্যোগীকৰণৰ ফলত দেশৰ বহু অঞ্চলত কৃষি উৎপাদনৰ গুৰুত্ব যথেষ্ট হুস পাইছে। সেয়ে গাঁৱৰ পৰা নগৰ-মহানগৰলৈ মানুহৰ প্ৰৱেশন দ্রুত গতিত বৃদ্ধি পাইছে। লগতে নতুন নতুন নগৰৰ সৃষ্টি হৈছে আৰু বিশাল নগৰসমূহৰ মাটিকালিৰো প্ৰসাৰ লাভ কৰিছে। উল্লেখযোগ্য যে দেশৰ নগৰীয়া জনসংখ্যাৰ অনুপাত যোৱা ৪৭ বছৰত (১৯৬০—২০০৭) ৪৪ শতাংশৰ পৰা ৭৯ শতাংশলৈ বৃদ্ধি পাইছে। গতিকে দেখা যায় যে প্ৰাকৃতিক কাৰণতকৈও উদ্যোগীকৰণ আৰু নগৰীকৰণেহে সম্প্ৰতি জাপানৰ জনসংখ্যাৰ বিতৰণত বিশেষ আঞ্চলিক পাৰ্থক্য আনি দিছে।

৬.৪ অৰ্থনৈতিক ক্ৰিয়া-কলাপ :

কৃষি আৰু উদ্যোগৰ দ্রুত বিকাশ, পৰিবহন ব্যৱস্থাৰ উন্নয়ণ আৰু আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় বাণিজ্যিক প্ৰসাৰৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় প্ৰাকৃতিক সম্পদৰ অভাৱ থকা সত্ত্বেও জাপানে আজি বিশ্বৰ উন্নত দেশসমূহৰ ভিতৰত এক বিশেষ স্থান লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। দৰাচলতে উদ্যোগিক উৎপাদনৰ ক্ষেত্ৰত জাপানৰ স্থান সমগ্ৰ পৃথিবীৰ ভিতৰত দ্বিতীয়। জাপনীসকলৰ স্বদেশ প্ৰীতি, কৰ্ম-নিপুণতা আৰু দেশখনৰ মুক্ত উদ্যোগ আৰু বাণিজ্য নীতিৰো এই

ক্ষেত্রত যথেষ্ট অবিহণা আছে। জাপানৰ জনমূৰি বার্ষিক ৰাষ্ট্ৰীয় আয় বৰ্তমান ৩৩,০০০ ডলাৰ। দেশৰ আৰ্থিক বিকাশৰ লগে লগে ইয়াৰ বাসিন্দাসকলৰো জীৱন-ধাৰণৰ মান উন্নত হৈছে। উল্লেখযোগ্য যে জাপানী মানুহৰ গড় আয়ুস বিশ্বৰ ভিতৰতে সৰ্বোচ্চ। আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ মানুহৰ বৰ্তমান গড় আয়ুস ৭৮ বছৰৰ বিপৰীতে জাপানীসকলৰ গড় আয়ুস ৮২ বছৰ। ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ উন্নয়ণ আঁচনিৰ (United Nations Development Programme—UNDP) গণনা অনুসৰি ২০০৩ বৰ্ষত সমগ্ৰ বিশ্বৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত জাপানৰ মানৰ উন্নয়ণৰ মান একাদশ স্থানত আছিল। আনহাতে বিজ্ঞান-প্ৰযুক্তিৰ বিকাশৰ ক্ষেত্রত ইয়াৰ স্থান চতুৰ্থ।

ভূমিৰ ব্যৱহাৰৰ ফালে লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় যে দেশৰ মুঠ মাটিকালিৰ মাত্ৰ ১৭ শতাংশ কৃষিকাৰ্যৰ অন্তর্গত। কিন্তু ইয়াত যিহেতু কৃষিকাৰ্য বাণিজ্যিক ভিত্তিত আধুনিক পদ্ধতিৰে কৰা হয়, সেয়ে ই উন্নত মানৰ। ইয়াৰ প্ৰতি হেষ্টেৰ কৃষিভূমিৰ উৎপাদনৰ হাৰ প্ৰাচ্যৰ দেশশমূহৰ ভিতৰত সৰ্বোচ্চ। কৃষি উৎপাদন বৃদ্ধিৰ বাবে দেশখনৰ প্ৰতি হেষ্টেৰ মাটিত ২৯০ কিলোগ্ৰাম পৰিমাণৰ সাৰ প্ৰয়োগ কৰা হয়। জাপানৰ চাৰিওফাল সাগৰ-মহাসাগৰে বেৰি আছে কাৰণে দেশখনে মৎস্য উৎপাদনত পৃথিবীৰ ভিতৰত প্ৰথম স্থান অধিকাৰ কৰিছে। দেশৰ অৰ্থনৈতিক কাৰ্যত নিয়োজিত মুঠ লোকৰ ৬ শতাংশ কৃষিকাৰ্য, ৩৩ শতাংশ উদ্যোগ আৰু ৬১ শতাংশ ব্যৱসায়-বাণিজ্য আৰু বিভিন্ন সেৱাৰ লগত জড়িত। জাপানৰ উদ্যোগ আৰু বিভিন্ন সেৱাৰ বিকাশ অতি ব্যাপক। এই দেশ আজি জাহাজ নিৰ্মাণ, মটৰগাড়ী নিৰ্মাণ, তীথা উৎপাদন, উচ্চমানৰ প্ৰযুক্তিৰে নিৰ্মিত নানা ধৰণৰ ইলেক্ট্ৰনিক যন্ত্ৰ-পাতি আৰু নিত্য ব্যৱহাৰ্য বয়-বস্তুৰ উৎপাদনৰ ক্ষেত্রত সমগ্ৰ বিশ্বতে এক বিশেষ স্থান অধিকাৰ কৰিছে। উল্লেখনীয় যে জাপানৰ মুঠ ৰপ্তানি দ্ৰব্যৰ ৮১ শতাংশই মজলীয়া আৰু উচ্চ প্ৰযুক্তিৰ যোগেদি উৎপাদিত হয়। দেশৰ মুঠ আয়ৰ প্ৰায় ৪০ শতাংশ উদ্যোগ খণ্ডই নিৰ্বপণ কৰে। তলত দাঙি ধৰা কৃষি আৰু উদ্যোগ সম্পর্কীয় চমু আলোচনাই দেশখনৰ

অর্থনৈতিক উন্নয়নৰ এটি আভাস দিব।

কৃষি অঞ্চল :

পৰ্বত-পাহাৰৰ স্থিতি আৰু ঘন জনবসতিৰ বাবে জাপানৰ কৃষি ক্ষেত্ৰবোৰ আকাৰত অতি ক্ষুদ্ৰ। ভূমি বিভাজনৰ ফলত কৃষি ক্ষেত্ৰবোৰ বৰকৈ সিঁচৰিত অৱস্থাত আছে। এনে ক্ষেত্ৰত কেবল বিজ্ঞানসম্মত গহন কৃষি পদ্ধতিৰে অধিক পৰিমাণে সাৰ আদি প্ৰয়োগ কৰি কৃষি উৎপাদনৰ বৃদ্ধি সম্ভৱ কৰি তোলা হৈছে। জাপানৰ ভূমিভাগ অসমান কাৰণে ইয়াত নানা প্ৰকাৰে কৃষিকাৰ্য সম্পাদন কৰা হয়। ইয়াৰ ভিতৰত বেদিকা কৃষি (Terrace Cultivation), মিশ্ৰকৃষি (Mixed Farming), অন্তঃপ্ৰৱেশী কৃষি (Interculture) আৰু জুম কৃষি (Shifting Cultivation) উল্লেখযোগ্য।

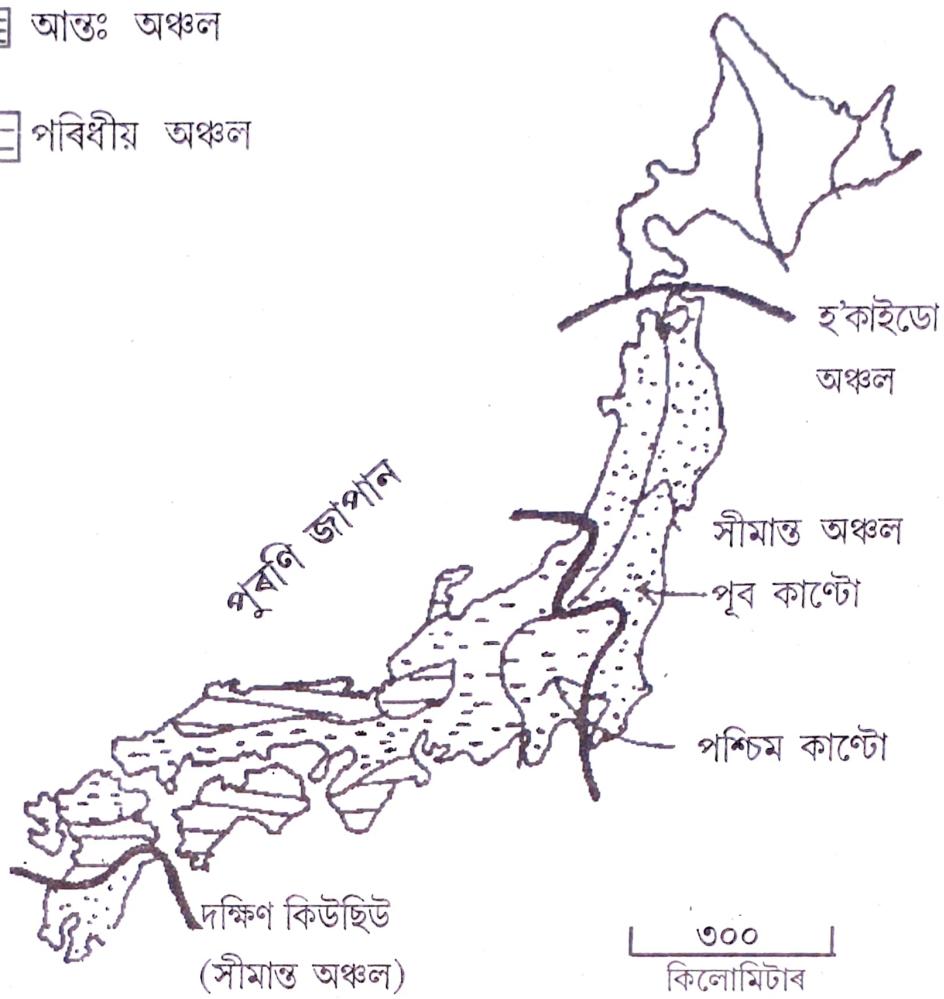
ধানেই জাপানৰ প্ৰধান কৃষি শস্য। দেশৰ মুঠ কৃষি ভূমিৰ প্ৰায় দুই-তৃতীয়াংশত ধান খেতি কৰা হয়। কৃষিক্ষেত্ৰৰ বিস্তৃতি, শস্যৰ বিতৰণ আৰু উৎপাদন আদিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি দেশখনত কিছুমান কৃষি অঞ্চল চিনান্ত কৰা হৈছে। এই ক্ষেত্ৰত ভূ-অৱয়ব, জলবায়ু, মৃত্তিকা আদিৰ প্ৰভাৱ বিশেষভাৱে গুৰুত্বপূৰ্ণ। এইবোৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি দেশখনক প্ৰধানকৈ দুটা কৃষি অঞ্চলত ভাগ কৰিব পাৰি— (১) পুৰণি জাপান অঞ্চল আৰু (২) হ'কাইডো অঞ্চল। পুৰণি জাপান অঞ্চলটোক আকৌ অন্তঃবৰ্তী অঞ্চল, পৰিধীয় অঞ্চল আৰু সীমামূৰৰীয়া অঞ্চলত বিভক্ত কৰিব পাৰি।

(১) অন্তঃবৰ্তী অঞ্চল : এই অঞ্চলটো জাপানৰ মাজভাগত অৱস্থিত। ইয়াৰ কৃষি ক্ষেত্ৰবোৰ বৰ সৰু। ইয়াত জলবায়ু কৃষিৰ অনুকূল হোৱাৰ কাৰণে বছৰত দুটাৰ পৰা তিনিটা খেতি কৰা হয়। এই অঞ্চলত জনবসতি অতি ঘন। ইয়াত নানাবিধ ফল-মূল, শাক-পাচলি আৰু ফুল বাণিজ্যিক ভিত্তিত উৎপাদন কৰা হয়। মাংস আৰু গাঢ়ীৰ যোগান ধৰিবলৈ পশুপালনো কৰা হয়। এই অঞ্চলৰ পাহাৰবোৰৰ নামনিত বেদিকা প্ৰণালীৰে খেতি কৰা হয়। অঞ্চলটোক পুনৰ কেইটামান সৰু সৰু এলেকাত ভাগ কৰা হৈছে।

(ক) ছিটছি- কিন্কি অঞ্চল : ই ছুগ'কু পাৰ্বত্য অঞ্চলৰ অন্তৰ্গত

 আন্তঃ অঞ্চল

 পরিধীয় অঞ্চল

চিত্র : ৫.০৩ : জাপানৰ কৃষি অঞ্চল

এটি নিচেই শুন্দি কৃষি অঞ্চল। জহকালি এই অঞ্চলৰ সমতলভূমিৰ প্রায় ৪০ শতাংশ জুৰি ধানখেতি কৰা হয়। লগতে শাক-পাচলি উৎপাদন আৰু পশু পালনো কৰা হয়। সাগৰৰ পৰা কিছু দূৰৈৰ ওখ ঠাইবিলাকত ফল-মূলৰ খেতি কৰা হয়। অঞ্চলটোৱ কিছুমান ঠাইত বেদিকা পদ্ধতিৰেও ফল-মূল, মিঠা আলু আদিৰ খেতি কৰা হয়।

(খ) উত্তৰ কিউচিউ অঞ্চল : এই অঞ্চলৰ কৃষি পদ্ধতি ছিঁ' ছি-কিন্কি অঞ্চলতকৈ নিম্নস্তৰৰ। ইয়াৰ সমতলবোৰত ধান প্ৰচুৰ পৰিমাণে উৎপন্ন হয়।

(গ) চুকিয়ো অঞ্চল : এই অঞ্চলৰ বিশেষত্ব এয়ে যে ইয়াৰ উচ্চভূমিত থকা ধানখেতিস্থলত কৃত্ৰিম উপায়েৰে পানী ভৰাই ৰখা হয়।

(ঘ) টোকাই অঞ্চল : উপকূলীয় সামুদ্রিক সোঁতৰ প্ৰভাৱত এই অঞ্চলৰ জলবায়ু কিছু উষ্ণ। অঞ্চলটোত সমতল ভূমি তেনেই সীমিত। ইয়াৰ ৪৫ শতাংশ কৃষিকাৰ্য ওখ ঠাইতে কৰা হয়। ইয়াত চাহপাত আৰু বিভিন্ন শাক-পাচলিৰ খেতি কৰা হয়। নানা-ধৰণৰ জীৱ-জন্মও পোহা হয়। কমলা উৎপাদনৰ বাবে অঞ্চলটো বিশেষভাৱে উপযোগী।

(ঙ) পশ্চিম কাটো অঞ্চল : এই অঞ্চলটোত সাকুৱা বহুল সমতল ভূমি আছে। ইয়াত বছৰত দুবাৰকৈ খেতি কৰা হয়। ইয়াতেই জাপানৰ এক-তৃতীয়াংশ গম আৰু প্ৰায়খনি বাৰ্লি উৎপাদিত হয়। এই অঞ্চল নুনী গছৰ বাবে বিখ্যাত।

(চ) টোছান অঞ্চল : ওখ পাহাৰেৰে পৰিপূৰ্ণ বাবে এই অঞ্চলটো কৃষিকাৰ্যৰ বাবে মুঠেও উপযোগী নহয়। ইয়াৰ বেছিভাগ ঠাই গছ গছনিৰে ভৰা। ঠেক উপত্যকা অঞ্চলত কিছু পৰিমাণে ধান খেতি হয়।

(ছ) হাকুৰিকো অঞ্চল : এই অঞ্চলটোক ধান উৎপন্নকাৰী অঞ্চল বুলিব পাৰি। ইয়াত ধানৰ উৎপাদন হাৰো যথেষ্ট বেছি। জলবায়ু শীতল যদিও প্ৰায় ৪৫ শতাংশ ধান জাৰকালি উৎপাদিত হয়।

(২) সীমামূৰ্বীয়া অঞ্চল : কিউছিউৰ দক্ষিণ অংশ আৰু ট'হোকু সীমামূৰ্বীয়া অঞ্চলৰ অন্তর্গত। কিউছিউৰ দক্ষিণ অংশত কৃষিভূমিৰ আকাৰ অতি ক্ষুদ্ৰ। ইয়াৰ কৃষি পদ্ধতিও পিছপৰা। ইয়াৰ প্ৰায় ৪৫ শতাংশ লোকেই কৃষিজীৱী। তুলনামূলকভাৱে গৰম জলবায়ুৰ বাবে ইয়াত প্ৰচুৰ ফল-মূল, শাক-পাচলি আদি উৎপন্ন হয়। আনহাতে ইন্ছু দীপৰ উত্তৰ অংশত থকা ট'হোকু অঞ্চল অতি ঠাণ্ডা। গৰম-কালিও ইয়াত ধানখেতি ভাল নহয়।

(৩) পৰিধীয় অঞ্চল : দক্ষিণ চিকোকুৰ পাৰ্বত্য অঞ্চল আৰু সাগৰৰ উপকূলীয় অঞ্চলক লৈয়েই পৰিধীয় অঞ্চল গঠিত হৈছে। ইয়াৰ কৃষি ক্ষেত্ৰবোৰ আকাৰত যথেষ্ট ডাঙৰ যদিও বিশেষ উন্নত নহয়। জুমখেতিৰ প্ৰাধান্য এই অঞ্চলতেই আটাইতকৈ বেছি। এই অঞ্চলটোক আকো চাৰিটা ভাগত বিভক্ত কৰিব পাৰি : কিউছিউৰ মধ্যভাগ, ছানইন, চিকোকুৰ দক্ষিণ অংশ আৰু হিদা। কিউছিউৰ মধ্য ভাগ অতি চহকী। ইয়াত ধানখেতিৰ উপৰি

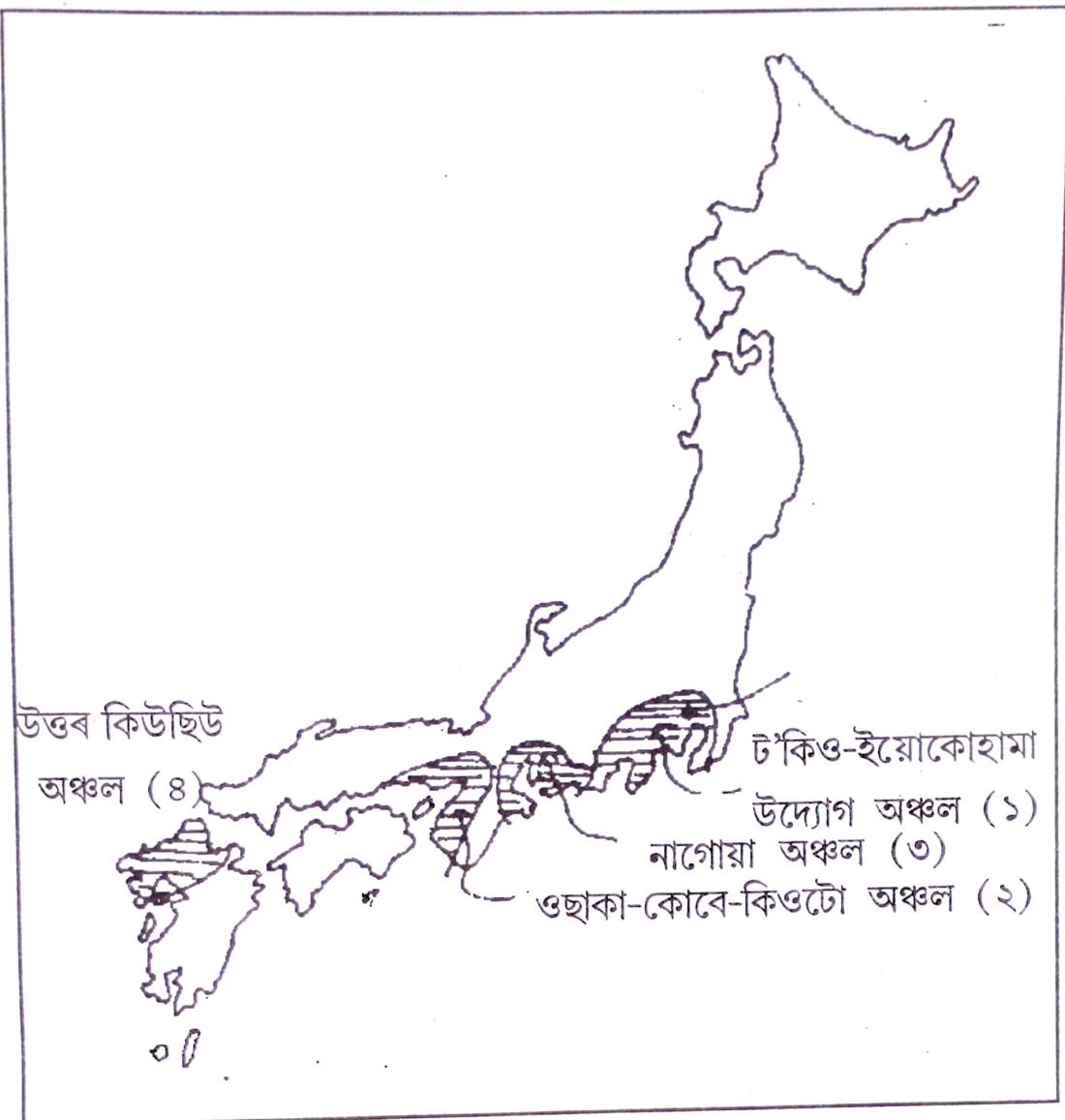
ফল-মূল, শাক-পাচলি, নুনী গচ্ছ আদির খেতি করা হয়। ছানইন উপকূল অঞ্চলটো কৃষির বাবে বব উপযোগী নহয়। চিকোকুব পাহাড়ীয়া অঞ্চলত কিছু পরিমাণে জুম খেতি করা হয়। হিদা অঞ্চলটোৰ বেছিভাগ ঠায়েই পর্বতেৰে ভৰা। ইয়াৰ সাকৰা উপত্যকাবোৰত খেতি ভাল হয়।

(৪) হ'কাইডো অঞ্চল : ইচিকাবী উপত্যকাই হৈছে এই অঞ্চলৰ প্ৰধান কৃষি ক্ষেত্ৰ। এই অঞ্চলৰ জলবায়ু অতিশয় ঠাণ্ডা বাবে ইয়াত বছৰটোৰ ভিতৰত মাৰ্ত্ৰ এটাহে খেতি কৰা হয়। ধানেই এই অঞ্চলৰ প্ৰধান শস্য। ইয়াত কিছু পৰিমাণে আলু খেতিও কৰা হয়। পাৰ্বত্য ভূমি, চেঁচা জলবায়ু আৰু অনুৰ্বৰ মাটিৰ বাবে এই অঞ্চল কৃষিৰ উপযোগী নহয়। এই অঞ্চলটোক আকৌ পশ্চিম হ'কাইডো, মধ্য হ'কাইডো আৰু পূব হ'কাইডো এই তিনিটা অঞ্চলত ভাগ কৰিব পাৰি।

জাপানৰ উদ্যোগ অঞ্চল :

জাপানৰ মাটিকালিৰ এক বিস্তৃত অংশ বিভিন্ন ধৰণৰ উদ্যোগে আগুৰি আছে। আকাৰত এই দেশ সৰু যদিও ইয়াৰ উদ্যোগ অঞ্চল যথেষ্ট প্ৰশস্ত। দেশখনৰ উদ্যোগ অঞ্চল ট'কিঅ'ৰ পৰা উত্তৰ কিউছিউ পৰ্যন্ত প্ৰায় ১০০০ কিলোমিটাৰ দীঘল। এই বিশাল উদ্যোগ অঞ্চলটোৰ ভিতৰত আকৌ চাৰিটা বিশেষ উদ্যোগ অঞ্চল চিনান্ত কৰিব পাৰি— (১) ট'কিঅ'-ইয়োকোহামা অঞ্চল, (২) ওছাকা-কোবে-কিওটো অঞ্চল, (৩) নাগোয়া অঞ্চল আৰু (৪) উত্তৰ কিউছিউ অঞ্চল।

(১) ট'কিঅ'— ইয়োকোহামা উদ্যোগ অঞ্চল : এই উদ্যোগ অঞ্চলটোৱে হন্তু দ্বীপৰ ট'কিঅ' উপসাগৰৰ উপকূলীয় এলেকাটো আগুৰি আছে। এই অঞ্চলটো কাণ্টো সমভূমিত অৱস্থিত হোৱাৰ কাৰণে উদ্যোগ প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে বিশেষ উপযোগী। অঞ্চলটোত নানা প্ৰকাৰৰ উদ্যোগ আছে। ইয়াৰ ভিতৰত লো-তীখাৰ উদ্যোগ, জাহাজ নিৰ্মাণ উদ্যোগ, উৰাজাহাজ নিৰ্মাণ উদ্যোগ, বাসায়নিক উদ্যোগ, বয়ন উদ্যোগ আৰু যন্ত্ৰপাতি প্ৰস্তুতকাৰী উদ্যোগেই প্ৰধান। বৃহৎ মহানগৰী ট'কিঅ' আৰু ইয়োকোহামাৰ উপৰি অঞ্চলটোত ২৫ খনৰো অধিক সৰু-বৰ নগৰ আছে। এই নগৰ-মহানগৰবোৰত বিভিন্ন ধৰণৰ শিল্প-উদ্যোগ কেন্দ্ৰীভূত হৈ আছে। দেশৰ মুঠ

চিত্র ৫.০৪ : জাপানৰ উদ্যোগ অঞ্চল

ওদ্যোগিক উৎপাদনৰ ৩০ শতাংশ এই উদ্যোগ অঞ্চলৰ পৰা আহে। এই অঞ্চলটোত বহুতো জলবিদ্যুৎ উৎপাদন কেন্দ্ৰ আছে।

(২) ওচাকা-কোবে-কিওটো উদ্যোগ অঞ্চল : ওচাকা উপসাগৰৰ উপকূলভাগত অৱস্থিত এই উদ্যোগ অঞ্চলটোৱে কিন্কি সমতলভাগ আণৰি আছে। সেয়ে এই ওদ্যোগিক অঞ্চলটোক কিন্কি উদ্যোগ অঞ্চল বুলিও জনা যায়। উপসাগৰীয় জল-পৰিবহণ, সমতলভাগৰ সুচল বেল পৰিবহন আৰু দ্রুত নগৰীকৰণে কিন্কি অঞ্চলটোত উদ্যোগ কেন্দ্ৰ গঢ়ি উঠাত অৰিহণা যোগাইছে। ওচাকা, কোবে আৰু কিওটোৰ উপৰি

অঞ্চলটোত আন দহখনমান নগৰ আছে।

ওছাকা আৰু কিওটা পৰম্পৰাগতভাৱেই বয়ন আৰু হস্তশিল্পৰ ক্ষেত্ৰত দেশৰ ভিতৰতে প্ৰখ্যাত। ওছাকাত থকা কপাহী বয়নশিল্প, পাট আৰু বেচম শিল্পৰ বিশেষ সুনাম আছে। সম্প্ৰতি এই দুয়োটা উদ্যোগ কেন্দ্ৰতে যন্ত্ৰ পাতি উৎপাদনকাৰী শিল্পই প্ৰাধান্য লাভ কৰিব ধৰিছে। এনে শিল্পৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় কেঁচামাল সাধাৰণতে বিদেশৰ পৰা আমদানি কৰা হয়। অঞ্চলটোত লো-তীখাৰ উদ্যোগ, খনিজ তেল উদ্যোগ, জাহাজ আৰু উৰাজাহাজ নিৰ্মাণ উদ্যোগ আৰু বাসায়নিক উদ্যোগ কেন্দ্ৰ আছে।

(৩) নাগোয়া উদ্যোগ অঞ্চল : এই অঞ্চলটো হন্তু দ্বীপৰ পূব অংশত ওপৰত উল্লেখ কৰা অঞ্চল দুটাৰ মাজভাগত অৱস্থিত। নাগোয়া উদ্যোগ অঞ্চল পাট, উণ আৰু কপাহী বয়ন শিল্পৰ বাবে বিখ্যাত। সম্প্ৰতি অঞ্চলটো গাড়ী-মটৰ নিৰ্মাণৰ ক্ষেত্ৰতো বিশেষভাৱে আগবঢ়িছে। এই উদ্যোগ অঞ্চলটোক জাপানৰ ‘ডেট্ৰইট’ বুলি জনা যায়।

(৪) উত্তৰ কিউছিউ উদ্যোগ অঞ্চল : এই অঞ্চলটোৱে কিউছিউ দ্বীপৰ উত্তৰ অংশ আগুৰি আছে। জাপানৰ এই অঞ্চলটোতে উদ্যোগৰ চাহিদা পূৰ্বাবলৈ প্ৰচুৰ পৰিমাণে কয়লা আছে। লো-তীখাভিত্তিক বৃহৎ উদ্যোগৰ ক্ষেত্ৰত এই অঞ্চল আগবঢ়া। জাহাজ নিৰ্মাণ, চিমেন্ট উৎপাদন আৰু নানা ধৰণৰ যন্ত্ৰ-পাতি তৈয়াৰ কৰা উদ্যোগো অঞ্চলটোত আছে। য়াৱাটা, নাগাছাকি, ছিমনোছেকি আদি অঞ্চলটোৰ প্ৰধান ঔদ্যোগিক কেন্দ্ৰ।

অনুশীলনী

- ১। জাপান দেশৰ ভৌগোলিক অৱস্থান সম্পর্কে লিখা।
- ২। জাপান দেশৰ এটি ভৌগোলিক পৰিচয় দাঙি ধৰা।
- ৩। জাপানৰ প্ৰধান প্ৰাকৃতিক বিভাগসমূহ কি কি? মানচিত্ৰসহ প্ৰতিটো বিভাগৰে ভূ-প্ৰকৃতি সম্পর্কে চমুকৈ লিখা।
- ৪। জাপানৰ ভূ-অৱয়বৰ এটি চমু বিৱৰণ দিয়া।
- ৫। জাপানৰ জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু বিতৰণ সম্পর্কে চমুকৈ লিখা।
- ৬। জাপানৰ জনসংখ্যাৰ ঘনত্বৰ তাৰতম্যৰ কাৰকসমূহ উল্লেখ কৰা।

- ৭। জাপানৰ অর্থনীতিত কৃষিৰ ভূমিকা সম্পর্কে লিখা।
 - ৮। মানচিত্ৰৰ সহায়ত জাপানৰ প্ৰধান কৃষি অঞ্চলসমূহ দেখুওৱা আৰু
প্ৰতিটো অঞ্চল মূল বৈশিষ্ট্যসমূহ লিখা।
 - ৯। জাপানৰ প্ৰধান উদ্যোগিক অঞ্চলসমূহ কি কি? জাপানৰ মানচিত্ৰত
এই উদ্যোগিক অঞ্চলসমূহ দেখুওৱা আৰু প্ৰতিটো অঞ্চলৰে চমু
বিৱৰণ দিয়া।
 - ১০। চমু টোকা লিখা :
- (ক) জাপানাৰ দ্বীপসমূহ
 - (খ) হ'কাইডো অঞ্চলৰ ভূ-প্ৰকৃতি
 - (গ) জাপানৰ উদ্যোগীকৰণ আৰু অৰ্থনৈতিক উন্নয়ণ।
 - (ঘ) জাপানৰ বেদিকা কৃষি
 - (ঙ) ট'কিঅ'- ইয়োকোহামা উদ্যোগ অঞ্চল
 - (চ) জাপানৰ উপকূল অঞ্চল
 - (জ) জাপানৰ হন্তু দ্বীপ অঞ্চল
 - (ঝ) জাপানৰ খনিজ সম্পদ

● ● ●